

КСЕНИЈА МИЛОШЕВИЋ

# Интранзитивност, рефлексивна конструкција реченице и пасивна дијатеза\*)

1. У проучавању глаголског рода у словенским језицима, нарочито у морфолошкој концепцији, као карактеристично обиљежје рефлексивне (са елементом »се«) конструкције реченице (од сада **СЕ** конструкција), што значи — и оне са **пасивним** значењем, често се истиче њена **интранзитивност**.<sup>1)</sup>

С обзиром да је примјена тог термина у овој констелацији, тј. у односу на пасивну конструкцију, спорна, или, у најмању руку, непрецизна, желимо да у овом раду детаљније размотримо категорију **транзитивности**, односно **интранзитивности**, у вези с рефлексивном конструкцијом реченице и њеним пасивним значењем.

2. Прво ћемо се задржати на самој категорији транзитивности. Транзитивност глагола обично се дефинише као његова способност да управља директним објектом, у српскохрватском (и другим словенским и многим несло-

\*) Тема је обрађена на материјалу српскохрватског језика, али су појаве којима се бави овај рад у једнакој повезаности присутне и у другим словенским језицима.

<sup>1)</sup> В.: Ф. Ф. Фортунатов: »Общее значеніе формы на -ся, образуемой отъ переходныхъ глаголовъ, состоитъ в томъ, что она измѣняетъ значеніе переходнаго признака (дѣйствія в его переходности) въ значеніе признака непереходнаго...« (О залогахъ русскаго глагола, Извѣстія ОРЯС Имп. Академіи наук, т. IV, 1899, стр. 1155);

R. Jakobson: »Formen die die Intransitivität der Handlung ankündigen (merkmalhaltig) ~ Formen ohne solche Ankündigung, d.h. 'Activa' im breiten Sinne des Wortes. ... Die merkmalhaltige Kategorie der erwähnten Korrelation verfügt über eine weitere Korrelation: 'Passiva' (merkmalhaltig) ~ 'Reflexiva'«. *Zur Struktur des russischen Verbums*, Charisteria Gvilelmo Mathesio quinquagenario ..., Prague, 1932, стр. 77.

венским језицима) у форми акузатива без приједлога. Међутим, способност управљања директним објектом (у акузативу без приједлога) као мјерило транзитивности глаголске није значајна сама по себи, него је само регуларни непосредни **синтаксички** израз одређеног **семантичког** својства глагола као лексичког репрезентанта ситуације са одређеним семантичким елементима, партиципијентима, у конкретном случају: семантичким субјектом — агенсом (ако се шире схвати тај термин, симбол **Ag**) и семантичким објектом — пацијенсом (симбол **Pt**). Друкчије речено, глагол, именујући (а) одређену ситуацију, као нека врста драмског текста или сценарија предвиђа и одређене улоге за њену реализацију, прогнозира одређене природне учеснике, предикатне предмете (или предмет, или одсуство предмета) као неопходну претпоставку да се оствари однос, ситуација која се именује глаголом. У том смислу је илустративно упоредити глаголе: **градити, гађати, давати, трчати, свитати**:

Глагол **градити** именује ситуацију која подразумијева најмање два непосредна учесника — **вршиоца (Ag)** и **предмет (Pt)** који настаје, то значи да се радња тог глагола не остварује без поменутих учесника **Ag — Pt**; **гађати** подразумијева вршиоца (**Ag**), предмет (**Pt**) као циљ у физичком смислу ријечи — и други предмет као **средство** радње (**Instr**), дакле **Ag — Pt — Instr**; **давати** — подразумијева вршиоца (**Ag**), предмет, оно што се даје (**Pt**), и учесника коме се даје, **адресата (Adr)**, тј. који прима (одговара термин **реципијент**, који се употребљава у истој вриједности као и »адресат«), дакле: **Ag — Pt — Adr**; **трчати** за реализацију ситуације коју уменује захтијева једино вршиоца, дакле само **Ag**; **свитати** именује ситуацију саму по себи, никакви предметни учесници се не подразумијевају, састав учесника се може обиљежити симболом  $\emptyset$ <sup>2)</sup>.

У нашим примјерима транзитивни су глаголи **градити, гађати, давати** — сви за које је карактеристичан **Pt** као учесник ситуације. Вршиоца (**Ag**) посебно не истичемо јер се он подразумијева већ самим присуством елемента **Pt**, док правило у обратном смислу не важи, тј. **Ag** не подразумијева **Pt** (упор. **трчати**).

1а) Глагол именовати овдје и на другим мјестима у овом раду употребљава се у смислу лексички репрезентовати.

2) Циљ ове експликације био је само да укаже на мјерило семантичке валентности а не и да да исцрпну интерпретацију семантичке валентности ових глаголских лексема, па је у том смислу треба и схватити.

Транзитивност је, према томе, у првом реду семантичка особина глаголске лексеме, **семантичка** валентност којом је она у систему језика обиљежена, а која се за сваку поједину глаголску лексему **синтаксички** верификује могућношћу образовања синтаксичке конструкције са директним објектом. Тако се при класификацији глаголске лексике у погледу транзитивности узима у обзир и семантички и синтаксички моменат.<sup>3)</sup> Транзитивност као семантичко својство глаголске лексеме присутна је у глаголу у свим ситуацијама у којима је присутно и његово лексичко значење, тј., све док глагол кореспондира са одређеним типом семантичке ситуације.

За наше даље разматрање, тј. за интерпретацију појединих случајева употребе глагола с обзиром на категорију транзитивности — веома је значајан један моменат који желимо посебно истаћи. То је чињеница да **транзитивност** као семантичко својство глаголске лексеме које се за сваку конкретну, појединачну, лексему верификује **могућношћу** образовања синтаксичке структуре са директним објектом — **није својствена глаголској лексеми једино у овој (са директним објектом) конструкцији**, као што ни свака конкретна синтаксичка реализација везе прелазног глагола са акузативом без приједлога не мора бити синтаксички репрезентант везе глагола са објектом (упор., нпр.: **читам цијелу ноћ** и **читам књигу**) и као што одсуство лексичке репрезентације директног објекта (у форми акузатива без приједлога) у конкретној реченици није обавезно знак одсуства транзитивности као својства глаголске лексеме (упор.: **наше предузеће гради хидроелектрану** и **наше предузеће гради у Африци**), из чега произлази да ни лексичка репрезентација пацијенса у форми акузатива без приједлога није обавезна претпоставка транзитивности глаголске лексеме. Кратко речено, транзитивност глагола се синтаксички доказује у конструкцији са директним објектом (позицијом акузатива без приједлога у којој се именује директни предмет радње — **Pt**), али транзитивност глагола није ограничена на такву употребу ове конструкције, као ни на ову конструкцију уопште.

Да резимирамо. Транзитивност као граматичко својство глагола има свој **семантички** и свој **синтаксички** аспект. Семантички аспект припада домену потенцијалне

•  
<sup>3)</sup> Паралелна примјена семантичког и синтаксичког критерија за утврђивање транзитивности глагола остварива је у многим језицима, али не у свим. В.: Л. З. Сова, Валентность и транзитивность с позиций лингвистического дуализма, зборник Языковые универсалии и лингвистическая типология, Москва, 1969, стр. 249—250.

семантичке валентности глагола, која је константна,<sup>4)</sup> утемељен је у смисаоној вриједности глаголске лексеме, а **синтаксички** се односи на обавезну могућност репрезентације у оквиру **одређене** синтаксичке форме, са акузативом директног објекта. Као компонента лексичког значења глагола, семантичка транзитивност је иманентна одређеној глаголској лексеми, а синтаксичка, формална, транзитивност јој је својствена једино као **могућност** репрезентације у одређеној синтаксичкој форми, али не и као досљедна реализација у говору у тој одређеној форми. Ово посљедње зато што остваривање синтаксичког аспекта транзитивности не зависи само од глаголске лексеме, него је и особина синтаксичке (реченичне) конструкције, а манифестује се у могућности присуства синтаксичке позиције директног објекта, која **није** својствена свим **реченичним структурама** у којима се може употребљавати **транзитивни глаголи**, тј. у којима се може именовати семантичка ситуација карактеристична једино за прелазне глаголе.

Тако се транзитивним може сматрати глагол који именује или може именовати ситуацију са најмање два партиципијента — агенсом и пацијенсом и који, поред тога, може образovati синтаксичку структуру са директним објектом (**градим кућу, градити кућу, градећи кућу, саградивши кућу**, итд.), али позиција директног објекта није обавезно присутни показатељ транзитивности као обилежја глаголске лексеме.

Према томе, транзитивност се као особина глаголске лексеме препознаје у њеном семантичком и синтаксичком **потенцијалу** и њиховом узајамном односу као односу двију страна једне граматичке категорије — садржајне и формалне, чије манифестовање у свим појединим случајевима употребе одређене лексеме не мора бити обострано, конкретно — не мора добити формалну верификацију.<sup>5)</sup>

**2.1. У духу истакнутих принципа, дефиниција интранзитивности би садржала као најбитније ова два момента:**

<sup>4)</sup> Упор. Ю. Д. Апресян: »Необходимо различать семантическое и синтаксическое управление. Все слова с одинаковым значением имеют одну и ту же семантическую модель, независимо от того, в какой форме они употреблены и к какой части речи относятся«. (**Синтаксис и семантика в синтаксическом описании**, у зборнику **Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие**, Москва, 1969, стр. 302). Ова идеја инкорпорирана је у концепцију глаголског рода коју су аутори А. А. Холодович, В. С. Храковский и В. П. Недялков изложили у реферату **Diathesis and voice**, став 2, на XI међународном конгресу лингвиста, 1972. године.

<sup>5)</sup> На једностраност повезивања интранзитивности са одсуством акузатива ближег објекта, управо поводом СЕ конструкције, упозорава и Olga Parolková, **K problematice zvratných sloves a tzv. zvratného pasíva v súčasnej spisovnej ruštině a češtině**, Slavia XXXVI, 1967, св. 1, стр. 41.

1) Интранзитиван је глагол који лексички репрезентује семантичку ситуацију у којој нема позиције семантичког објекта — **Pt**.

2) На синтаксичком плану ово се манифестује као обавезно одсуство позиције директног објекта у структури реченице.

2.2. На овај начин су транзитивност и интранзитивност глагола на семантичком плану јасно разграничене колицином и карактером обавезних партиципијената ситуације, а на синтаксичком плану граница није тако оштра утолико што је интранзитивност маркирана обавезним одсуством директног објекта у структури реченице, а транзитивност је у погледу синтаксичког присуства директног објекта немаркирана, што практично значи да се у једној истој конструкцији могу употребљавати и транзитивни и интранзитивни глаголи.

3. Сада ћемо у свјетлу овако схваћене особине транзитивности, односно интранзитивности, осматрити рефлексивну конструкцију као средство за обиљежавање пасивне дијатезе.

Општа је особина свих реченица у којима је присутан елементат **»се«** да оне не могу имати у свом саставу директни објекат (у акузативу без приједлога). Све су оне, у духу наше интерпретације, у синтаксичком смислу **интранзитивне**. Овај заједнички резултат мотивисан је генезом елемента **»се«** у словенским језицима,<sup>6)</sup> али функција тог елемента данас у језику нема јединствен карактер: она је врло разграната, њени разни видови чак не припадају ни истом нивоу језика. Некада она припада глаголској лексеми (нпр.: **сјећати се, знојити се, красти се** (= ићи крадом)), функционише на нивоу **ријечи**, што се формално потврђује чињеницом да сви облици ових глагола имају се у своме саставу (упор.: **сјећам се, сјећа се, сјећао се, сјећаће се, сјећај се**, итд.), — а некад директно припада реченици и врши синтаксичку функцију, нпр.: **иде се, воће се бере**. У овом случају не постоји могућност образовања свих облика глаголске парадигме са елементом **се**, јер се не припада глаголској лексеми. Тако, нпр., нема: **ићи се, идем се, иди се**; или — **берем се, бери се, брати се**.<sup>7)</sup> С

<sup>6)</sup> Детаљније о овој појави в.: В. Havránek, поглавље *Rozbor reflexivní formy slovesné jako celku* у књизи *Genera verbi v slovanských jazycích I*, Praha, 1928. и, од истог аутора, *Залог (genera verbi)* в старословјанском језику в сравнителном плане, зборник Исследования по синтаксису старословјанского языка, Прага, 1963, стр. 20—63.

<sup>7)</sup> Ово ограничење се дјелимично укида у случајевима који припадају истој синтаксичкој конструкцији, али подлијежу, друкчијој семантичкој интерпретацији, нпр.: **облачим се, облачи се**.

пасивном дијатезом у вези само је други тип из друге групе примјера, реченица са конгруентним субјектом (у номинативу), па ћемо се на њему и задржати.

**3.1. Реченица воће се (данас) бере (или воће ће се данас брати, или воће се данас брало)** има семантичко-синтаксичка обиљежја пасива: субјекат реченице је семантички објекат, реални предмет радње (обиљежје  $[S = Pt]$ ); субјекат реченице није вршилац радње (обиљежје  $[S \neq Ag]$ ); радња је представљена у свом вршењу, динамички (обиљежје  $[+ D]$ ).<sup>8)</sup>

Како у овој реченичној конструкцији препознајемо та семантичко-синтаксичка обиљежја пасива? Нарочито, шта нам омогућава да у позицији субјекта реченице препознамо семантички елеменат који се карактерише као семантички објекат, пацијенс ( $Pt$ )?<sup>9)</sup>

**3.1.1.** У нашем примјеру реални предмет изражен именицом **воће** може у ситуацији именованој глаголом **брати** заузимати једино позицију семантичког предмета радње — пацијенса,  $Pt$ , без обзира на то што конструкција ове конкретне реченице не може имати синтаксичку позицију директног објекта и без обзира на то што име **реалног предмета радње, воће**, у овој реченици стоји у позицији субјекта. Исто тако, радња глагола **брати** не може се реализовати без учесника којег називамо агенс, тј. без стварног вршиоца, без обзира на то што он није ни лексички ни граматички у реченици заступљен. Већ сâм пацијенс као семантички елеменат, како смо раније истакли, подразумева и присуство агенса. У денотату лексеме која заузима позицију субјекта препознајемо семантички предмет радње захваљујући томе што постоје одговарајуће претпоставке за то — **семантичка**: глаголска лексема у предикату именује ситуацију која захтијева и подразумева два за семантичку базу пасива (као и за транзитивност глагола) карактеристична партиципијента — агенс и пацијенс; **синтаксичка**: рефлексивна конструкција реченице допушта да се други од два поменути непосредна учесника ситуације именује у позицији субјекта, јер позиција субјекта у тој конструкцији није семантички маркирана. На крају, с обзиром на многозначност СЕ кон-

<sup>8)</sup> Детаљније о семантичко-синтаксичким обиљежјама пасива у концепцији која се овдје подразумева в. у мом раду Неки аспекти семантичког односа конструкција пасивне (са трпним придјевом) и рефлексивне у савременом српскохрватском језику, у часопису Књижевни језик, св. 3—4. Сарајево, 1972. у штампи.

<sup>9)</sup> Обиљежју  $D$  ми овдје нећемо посебну пажњу поклањати, јер је оно увијек присутно у пасивној СЕ конструкцији. В. мој цитирани рад, ставови 2.2. и 2.3.

струкције, за распознавање конкретног односа семантичког и синтаксичког плана важно је и то да предмет именован лексиком **воће** у ситуацији именованој глаголом **брати** не може, по природи ствари, заузимати позицију агенса.

Однос синтаксичког субјекта према елементима семантичког плана, учесницима ситуације, карактеристичан за пасив ( $[S = Pt]$ ,  $[S \neq Ag]$ ) може да се остварује у нашем случају само зато што глагол предиката, као конституент и означитељ одређене ситуације, задржава иста својства као у активу, тј. зато што се стварна манифестација радње не мијења.<sup>10)</sup> Ово практично значи да глагол у пасиву задржава семантичку валентност која је основ његове транзитивности — и да је то услов за остваривање пасивног значења, тј. за пасивну интерпретацију СЕ конструкције.

3.1.2. Уколико се поменути услов не остварује, тј. уколико се семантичка транзитивност глагола губи, не може се остварити ни пасивно значење конструкције. За илустровање ове појаве не постоје веома широке могућности, јер се она може манифестовати само у оквиру глагола који у идентичној фонетској реализацији у реченици репрезентују различите семантичке ситуације, и, наравно, имају разна лексичка значења.

Упоредићемо неколико реченица са привидно једнаким предикатима.

- |                                                                   |                                                  |
|-------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|
| (1) откоси се преврћу<br>да се осуше                              | (1a) дјеца се преврћу <sup>11)</sup> по трави    |
| (2) млијеко се излива<br>у плитке посуде и<br>оставља да се хлади | (2a) ријека се излива и плави<br>околно земљиште |

3.1.2.1. На лијевој страни налазе се реченице у којима су глаголи **превртати**, **изливати** употребљени у СЕ конструкцији пасивног значења. Пасивно значење показује чињеница да је у позицији субјекта реченице имено-

<sup>10)</sup> Упор., у оквиру друкчије опште концепције глаголског рода, код М. Стевановића, поводом СЕ конструкције у пасивном значењу: »И глаголи у пасиву су тако исто, мада добијањем повратне речце постају непрелазни, у основи сви прелазни. За пасив је, штавише, услов да глагол у њему мора бити прелазан.« (Глаголски род и питања у вези с њим, Глас САНУ ССЛ, Одељење литературе и језика, књ. 6, 1961, стр. 51).

<sup>11)</sup> У смислу ваљају, котрљају, тј. свако изводи радњу сам за себе, мултиплицирана ситуација типа дијете се преврће по трави.

ван предмет радње и да тај предмет није истовремено и вршилац радње, него се подразумева вршилац радње као посебан учесник ситуације, различит од предмета именованог у позицији субјекта (откоси, млијеко). Дакле, присутна су обиљежја пасива:  $[S = Pt]$ ,  $[S \neq Ag]$ . Тако семантичка ситуација која је у основи ових реченица садржи семантичку валентност карактеристичну за транзитивност као особину глаголске лексеме, тј. садржи семантичко обиљежје транзитивности, семантичке елементе  $Ag$  и  $Pt$ . Синтаксички аспект транзитивности глагола у овим реченицама — доказује се њиховим трансформационом везом са активном конструкцијом са директним објектом (неко преврће откосе, неко излива млијеко), која се односи на исту општу семантичку ситуацију.

3. 1. 2. 2. На десној страни налазе се реченице у којима се за реализацију ситуације именоване глаголима у предикату (превртати се, изливати се) не подразумевају обавезно никакви други непосредни учесници осим оног који је представљен у позицији субјекта (дјеца, ријека): (1a) дијете је предмет (у широком смислу ријечи, обухватајући и лица) који самостално, сопственом вољом и енергијом, изводи одређене покрете и промјене свог положаја у простору; (2a) за стихијску појаву поплаве не може се претпоставити никакав предмет (или лице) као реализатор ван саме водене масе — ријеке. Дакле, за обје реченице десног ступца, за разлику од оних на лијевој страни, субјекти реченице су истовремено и субјекти ситуације, семантички субјекти.<sup>12)</sup> Надаље, односећи се на семантичку ситуацију у којој није присутна семантичка позиција предмета — пацијенса, глаголи у позицији предиката ових реченица самим тим не посједују ни семантичко обиљежје транзитивности ни могућности остваривања пасивног значења, иако се јављају у форми бар привидно идентичној са формом реченица из првог ступца. Све ово, наравно, аутоматски искључује и могућност активне трансформације (неко излива ријеку; за примјер (1a) трансформација је формално могућа, неко преврће дјецу, али није семантичка адекватна: уводи се нови учесник.)<sup>13)</sup>

<sup>12)</sup> Не узимамо термин агенс јер је он ужег значења, односи се на један тип семантичког субјекта. У овим примјерима би се могао примјенити на субјекат дјеца.

<sup>13)</sup> Ради се, у ствари, о двије глаголске лексеме: превртати се — интранзитивно, не подразумева семантичку позицију  $Pt$ , и превртати — транзитивно, подразумева семантичку позицију  $Pt$ . Упор. »семантички тип глагола X« у синтаксичкој интерпретацији М. Ивић у раду Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационом методом (Граматишка улога морфеме »се« у српскохрватском језику), ЈФ XXV, 1961/1962, стр. 144—145.

Разлика у семантичкој ситуацији коју именују наши глаголи у десном ступцу — и могућностима трансформације подразумијева и различито лексичко значење глагола у овим реченицама. Формално обиљежје те лексичке разлике, које се у реченицама на први поглед не види, јест припадање морфеме се самој глаголској лексеми, њена веза са глаголом не ствара се у реченици него постоји ван ње. То се могло примијетити и када смо у загради цитирали глаголе у форми инфинитива (превртати се, изливати се). Тако, у ствари, у нашим примјерима ни форма реченице није идентична, јер је само у примјерима на лијевој страни рефлексивна форма реченице, а у примјерима на десној страни ради се о рефлексивности као карактеристичној форми одређене глаголске лексеме.

4. Показали смо да се у реченицама са једнаким морфолошким саставом и при једнакој фонетској реализацији предиката манифестује различито значење глаголског рода и различито лексичко значење глагола на основу типа кореспонденције са семантичком ситуацијом о којој реферишу реченице, и то, у нашем случају, у првом реду са количином и карактером партиципијената као семантичких показатеља транзитивности глагола.

Од типа кореспонденције, који је у вези са лексичким значењем глагола, зависи и карактер синтаксичке структуре реченице. Тако наши примјери који имају у позицији субјекта реченице семантички субјекат, главног учесника ситуације, представљају у односу на ситуацију коју именују — исходне, примарне синтаксичке структуре. То су примјери десног ступца — (1a) и (2a), чијој лексичкој форми припада морфема се. Синтаксичке структуре нашег првог анализираног примјера и реченица лијевог ступца у групи примјера, (1) и (2), нису директни синтаксички репрезентанти семантичке ситуације која лежи у њиховој основи: у позицији субјекта реченице не налази се семантички субјекат (у нашим примјерима — лица која врше радње брати, превртати, изливати) — него семантички предмет, пацијенс, и зато структура ових реченица нема карактер исходни него производни, сикундарни, она је резултат трансформације исходне структуре какву показују, нпр., реченице: дјеца беру воће, дјевојке преврћу откосе, жена излива млијеко.

Овакав однос карактера синтаксичких структура с обзиром на дистинкцију исходне — производне, односно примарне — секундарне, с једне стране, и интранзитив-

ност — **транзитивност**, с друге, представља законитост у реченицама које у свом саставу имају елеменат **се** — у том смислу што су **примарне** структуре оне у којима формалну интранзитивност прати и семантичка, тј. у којима се остварују оба аспекта интранзитивности, а **секундарне** су оне у којима се у синтаксички интранзитивној конструкцији задржава семантичка валентност глаголске лексеме карактеристична за категорију транзитивности.

5. На овај начин, како нам изгледа, диференцирање синтаксичког и семантичког аспекта транзитивности, као појаве која припада лингвистичким универзалијама, представља нужну претпоставку за адекватнију интерпретацију неких секундарних, производних, синтаксичких структура у српскохрватском и другим словенским језицима.

Ова потреба се, иако јој се посебна пажња не поклања, мање или више назире и подразумејева у интерпретацији пасивног значења СЕ конструкције код разних аутора и на материјалу разних језика.

У тим разним приступима неколико момената, на овај или онај начин, подразумејевају један и други аспект транзитивности:

1) Употреба термина **»повратна форма«** за појаве мање или више досљедно разграничене од појава које се обиљежавају термином **»повратни глагол«**,<sup>14)</sup> што подразумејева очување у **повратној форми** лексичке аутономије глагола, а тиме и семантичког аспекта транзитивности, за разлику од случајева кад се ради о **повратном глаголу**.

2) Подвлачење чињенице да је **лексичко** значење глагола у пасивној СЕ конструкцији **неизмијењено** у односу

<sup>14)</sup> За Ф. Ф. Фортунатова, истина без досљедне терминологије разграничености, **»форма повратног залога«** стоји увијек у корелацији са прелазним глаголом, а у њој се може манифестовати пет различитих значења, од којих само једно (треће по реду: значење промјене у стању субјекта), по нашим критеријима не представља само другу форму него и друго лексичко значење глагола, примјер *сердиться* и сл. В. и: В. Havránek, *Genera verbi* I, 1928, стр. 117. и даље; Fr. Korečný, *Passivum, reflexivní forma slovesná a reflexivní sloveso*, поглавље II (*Reflexivní forma a reflexivní sloveso*), *Studie a práce lingvistické* I, 1954; А. В. Исаченко, *Морфологический строй русского языка в сопоставлении с словацким, Морфология II*, Вратислава, 1960, стр. 374; Л. Л. Буланин, *Категория залога*, у књизи *Русский глагол* (аутори А. В. Бондарко и Л. Л. Буланин), Ленинград, 1967, стр. 152. и даље; исти аутор, *Возвратные глаголы в свете теории залога*, X научно-методологическая конференция Северо-западного зонального объединения кафедр русского языка.... Програма и краткое содержание докладов, часть 1, Ленинград, 1968, стр. 25; Б. Ю. Норман разликовање **»возвратной формы«** од **»возвратного глагола«** уводи као основни класификациони критериј у студију **Возвратные конструкции в современном болгарском литературном языке**, Автореферат кандидатской диссертации, Минск, 1969, стр. 5. и даље.

на активну конструкцију истог глагола,<sup>15)</sup> за појаву о којој је овдје ријеч практично значи да је **семантичка валентност** глагола присутна ако и нема свој директни синтаксички израз.

3) Трансформациона повезаност активне и пасивне конструкције реченице као доказ о њиховој заједничкој дубокој структури, семантичкој бази<sup>16)</sup> — тиче се у првом реду идентификације партиципијената ситуације и типа њихове синтаксичке репрезентације, у ствари, утврђивања типа синтаксичко-семантичке кореспонденције карактеристичног за пасивне конструкције, при чему се оперише семантичким показатељима транзитивности и синтаксичким показатељима интранзитивности глаголске.

На крају, у вези са тезом која нас је инспирисала на ово разматрање, да истакнем да **интранзитивност** као квалификација која се приписује **пасивној СЕ** конструкцији — може објективно да се односи једино на **синтаксички** аспект транзитивности, и да је управо та **једнострана** манифестација интранзитивности обавезни услов за остваривање пасивне дијатезе у форми двочлане реченице са елементом СЕ.

<sup>15)</sup> В.: Л. Л. Буланин, *Категория залога*, стр. 151. и даље; Э. И. Королев, *О залогах русского глагола*, у зборнику *Мысли о современном русском языке*, Москва, 1969, 212—214; Б. Ю. Норман, наведено дјело, стр. 5; А. А. Холодович, *Залог*, у зборнику *Категория залога*, Ленинград, 1970, стр. 25; у истој књизи В. С. Храковский, *Конструкции пассивного залога*, стр. 41.

<sup>16)</sup> За Ю. Д. Апресяна пасивне СЕ конструкције представљају тип конверзне трансформације језгрене конструкције  $N_n^1 V N_a^2$ , са општим значењем глаголске фразе »переходность«, *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*, Москва, 1967, стр. 134—135. Упор. и тезу о јединственој ЛСС (лексичко-синтаксичкој структури) као основи из које се обично производе и пасивне и активне конструкције, Э. И. Королев, *Использование пассива при автоматическом синтезе русского предложения*, *Машинный перевод и прикладная лингвистика*, вып. 11, Москва, 1969, стр. 178. О појму ЛСС в.: А. К. Жолковский, И. А. Мельчук, *О семантическом синтезе* (§2. Исходные данные семантического синтеза — Basic Russian. Лексико-синтаксические структуры), у: *Проблемы кибернетики*, вып. 19, 1967. — Без обзира на ширину онога што се, у тежњи за универзалним домаћајем модела, обухвата темином »ергатив«, упореди и: R. Růžicka: »2. 1. 0. Die Wahl der Kategorie 'Agens', nicht 'Ø' ... ganz gleich ob 'Agens' weiter expandiert wird oder nicht, und der Kategorie 'Ergativ' ... bildet das Grundgerüst des Strukturindex für die Klasse der Passivtransformationen.« (142) »Nom'a ... dominiert über Elemente, die in der Tiefen- wie in der Oberflächenstruktur Subjektsfunktion erhalten. Diese Regel bedeutet, daß in der Tiefenstruktur nur für die Kategorie 'Agens' oder Nullkategorie 'Ø' Subjektsfunktion vorgesehen ist, alle anderen Elemente sind nur durch Transformationen in Subjektsfunktion zu verzetteln.« (138), *Versuch einer Modellierung des genus verbi moderner slawischer Sprachen im Rahmen der generativen Transformationsgrammatik*, ZfS XIII (1968), св. 2. Пољски аутори Zbigniew Golab, Adam Heinz, Kazimierz Po'ański дефинишу прелазност у вези са пасивом: »Przechodni czasownik ... wyraz ... 2) tworacy stronę bierną«, *Stownik terminologii językoznawczej*, Warszawa, 1968, стр. 461.